

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

УДК 316.77:159.937:001.102

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.2-2/35>**Комова М. В.**

Національний університет «Львівська політехніка»

Луданов І. В.

Національний університет «Львівська політехніка»

СОЦІАЛЬНОКОМУНІКАЦІЙНІ РЕСУРСИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТЕРМІНОГРАФІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Метою роботи є виявлення особливостей та тенденцій розбудови термінографічного процесу науковцями української діаспори у 1940-2020 роках. Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі завдання: виявити, ідентифікувати бібліографічні відомості термінологічних словників, енциклопедій, довідників, виданих за межами України; визначити роль наукових товариств української діаспори в розвитку термінографічної діяльності; встановити локалізованість термінографії в різних країнах світу; встановити галузевий склад термінологічних словників, виданих за межами України. Методологія дослідження полягає у використанні загальнонаукових методів і спеціальних методик: аналізу, синтезу, логічного та статистичного методу, методів візуалізації отриманих результатів, ідентифікації бібліографічних даних термінологічних словників, що дало змогу встановити локалізованість, галузевий склад та кількісні показники видання термінографічних праць. Метод візуалізації використано для представлення локалізованості та галузевого складу українських термінографічних праць, виданих за кордоном. Наукова новизна роботи полягає в тому, що в статті досліджено локалізованість видання та галузевий склад української термінографії, виданої за межами України. Висновки. Українські товариства за кордоном створили наукове, мовне середовище, в якому досліджується, кодифікується і функціонує українська термінологія за межами України. Термінографічна діяльність наукових товариств, що діють в Західній Європі, США, Канаді, Австралії, Аргентині, слід розглядати як неперервний науковий процес, який був з честю підхоплений і примножений на теренах матірньої України у роки незалежності. Українські вчені-емігранти зберегли відчуття свого національного коріння, їхні словникарські здобутки є виявом збереженої національної пам'яті.

Ключові слова: термін, термінологія, термінографія, лексикографія, словник, енциклопедія, довідник.

Постановка проблеми. Сучасна українська термінологія володіє потужним лінгвістичним потенціалом, на основі якого формується і функціонує наукова, бізнесова, освітня, культурна, комунікаційна сфера суспільного життя. Починаючи із кінця 1940-х років до наших днів, науковці української діаспори є безпосередніми продовжувачами термінологічних традицій, закладених в НТШ у Львові, Інституті української наукової мови в Києві. Їхні словникарські здобутки становлять самотутній та унікальний шар загальнонаціональної термінографії. Дослідження тенденцій словникарської діяльності української діаспори на основі ідентифікованих і верифікованих даних

на основі джерел державної бібліографії, опублікованих бібліографічних покажчиків дозволяє робити висновки про неперервність і тяглість національних термінографічних традицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика термінологічних колізій актуалізується на зламі епох, на доланні етапів суспільного розвитку, під час зміни епістем, тобто систем знань, властивим для певної епохи. Трансформації в науці, техніці, світоглядних сферах суспільної свідомості зумовлює зміни їхнього поняттєво-термінологічного апарату. Вивчення сучасного розуміння термінів «атеїзм», «невіри», «невір'я» відкриває більш інклюзивний, різноманітний

набір параметрів для розуміння розриву традиційних форм релігії або духовних практик. Дослідження появи цих термінів, зрушення їхньої семантики засвідчує «Енциклопедія невір'я» (The Encyclopedia of Unbelief) Гордона Штейна (Gordon Stein) та Тома Фліна (Tom Flynn) [7]. Górny Н. розглядає розвиток польської антропомастичної термінології, зокрема розвиток значень термінів, частотність їх використання, співіснування національних термінів й іншомовних відповідників, запозичених, зазвичай, з грецької чи латинської мов. Досліджено розвиток та трансформацію семантики терміна «етнонім». Актуалізовано базові питання термінознавства: визначення «терміна», сферу його застосування та статусу. Описано структуру словникової статті в термінологічному тлумачно-перекладному словнику з елементами етимології та ілюстраціями використання [9]. Неперехідне значення має історична лексикографія. Перша праця британського енциклопедизму XVIII ст. «Циклопедія Чемберса» (Chambers's Cyclopaedia), або «Універсальний словник мистецтв і наук» (1728) була багаторазово перевидана в Британії. Вона зазнала також і трьох італійських перевидань: у Венеції (1748–1749), Неаполі (1747–1754) та Генуї (1770–1775), що сприяло поширенню британської культури, історії, суспільних цінностей, традицій та звичаїв в Італії. Порівняльний аналіз релігійної термінології, використаної в британських та італійських перевиданнях, висвітлює ступінь та особливості використання релігійних термінів та використання денотата чи конотації під час опису та перекладу релігійних подій та понять. Обмін культурною інформацією із потенційно суперечливим змістом зазнає усвідомленого управління мовними засобами та перекладом (адаптацією протестантського тексту в католицькій країні) [11]. Історичні лексикографічні праці є джерельною базою для вивчення еволюції галузевої термінології. Терміни французької граматики та їхні значення досліджують за статтями Французької енциклопедії (фр. Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers), іншими працями визначних французьких лінгвістів епохи Просвітництва XVII–XVIII століття [10]. Об'єктом наукових розвідок стали тенденції розвитку лексикографії польської лінгвістичної термінології. Проаналізовано опрацювання словацької, польської та російської лінгвістичних термінологій в одномовних енциклопедіях, перекладних та тлумачних словниках. Науковці факультету мистецтв Прешовського університету детально описали

концепцію Словацько-польсько-російського перекладно-тлумачного словника лінгвістичних термінів у трьох томах. Висвітлили особливості та міжмовні зв'язки лінгвістичної термінології на трьох мовних рівнях: фонології, морфології та синтаксису [12]. Спеціалізована лексика - одна з найважливіших підсистем національної мови, що динамічно розвиваються. Однак інтенсивний розвиток науки й техніки зумовлює високий рівень оновленості лексичного складу термінології, наявності семантичних зрушень термінів. Збирання термінів та укладання спеціалізованих словників сприяє ефективній професійній комунікації. Дослідники описали основні етапи створення багатомовного спеціалізованого словника гіпології. Термінологічний словник постає як результат співпраці галузевих експертів, фахівців та лінгвістів [8]. Питання теорії та практики галузевої термінології широко представлено в матеріалах міжнародних конференцій в Україні та за кордоном, що доводить актуальність проблематики формування мови науки, лексикографічного опрацювання спеціальної лексики, виявлення особливостей міжмовних зв'язків, нормування та стандартизації термінології, дослідження термінології технічних, природничих, суспільних, гуманітарних знань [6].

Методологія дослідження полягає у використанні загальнонаукових методів і спеціальних методик: аналізу, синтезу, логічного та статистичного методу, методів візуалізації отриманих результатів, ідентифікації бібліографічних даних термінологічних словників, що дало змогу встановити локалізованість, галузевий склад та кількісні показники видання термінографічних праць. Метод візуалізації використано для представлення локалізованості та галузевого складу українських термінографічних праць, виданих за кордоном.

Постановка завдання. *Метою роботи* є виявлення особливостей та тенденцій розбудови термінографічного процесу науковцями української діаспори у 1940–2020 роках. Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі *завдання*: виявити, ідентифікувати бібліографічні відомості термінологічних словників, енциклопедій, довідників, виданих за межами України; визначити роль наукових товариств української діаспори в розвитку термінографічної діяльності; встановити локалізованість термінографії в різних країнах світу; встановити галузевий склад термінологічних словників, виданих за межами України.

Виклад основного матеріалу. У повоєнний час українська діаспора досягла вагомих здобут-

українських та польських вчених. «Англо-польсько-російсько-український словник з хімії і технології переробки нафти» (Краків, 2007) створили М. Брагичак, Ромашко І.С. і Жмудзінська-Журек Б. – провідні науковці Національного університету «Львівська політехніка» та Інституту технології нафти ім. Станіслава Пілята. «Малий медичний словник українсько-польський і польсько-український» створено у співпраці науковців Вінницького медичного університету і Краківської окружної лікарської палати (А. Костюченко, В. Костюченко; Краків, 2003). «Польсько-український та українсько-польський словник базових термінів та понять з ландшафтознавства» укладено в Інституті географії НАН України і Державній вищій школі ім. Папи Яна Павла II у Бялій Подлясці. (А. Ріхлін; Київ, Бяла Подляска, 2015). Оригінальну працю, що відкриває вікно у світ галузевих професіоналізмів, – «Словник евфемізмів, уживаних у говірках та молодіжному жаргоні Західного Полісся і західної частини Волині» укладено у Волинському державному університеті ім. Л. Українки та Університеті М. Кюрі-Склодовської в Любліні (Г. Аркушин; Луцьк, Люблін, 2005). Цей словник вийшов у світ у серії «Польсько-українські мовознавчі зустрічі».

Науковий інтерес становлять й авторські комплекси. Упродовж 1994–2008 років польський термінолог С. Домагальський видав 5 дво- і тримовних словників економічної і бізнесової термінології. Йому належить «Великий словник польсько-український, українсько-польський: з розширеною термінологією сучасного бізнесу», що містить 200 000 висловів, 80 000 польських та українських термінів (Варшава, 2008).

У проведенні термінологічних студій за кордоном чільне місце посідає серед наукових інституцій посідає Наукове товариство імені Шевченка. Географія словникарства збігається з місцями активної діяльності осередків НТШ, існування потужної української діаспори. Відновлення його діяльності за межами України відбулося у 1947 р. в Мюнхені, де згуртувався потужний загін українських учених-емігрантів. Було засновано інституту Енциклопедії та Національних дослідів [1]. У 1947 р. у США українські вчені відкрили Американський відділ НТШ з осередками в Нью-Йорку, Вашингтоні, Уоррені, Чикаго, Філадельфії. У 1990-х роках налічував 406 членів [4]. Поряд з НТШ активно працювала ціла мережа наукових інституцій, змістом яких була термінологічна робота. Науковці консолідували свою діяльність в Українському Термінологічному Центрі в Аме-

риці (УТЦА), Товаристві Українських Інженерів Америки (ТУІА), Термінологічній комісії НТШ, Науково-Дослідчому Товаристві Української Термінології. Вони проводили конференції, видавали словники, діаспорні журнали і газети: «Вісті українських інженерів», «Річник ТУІА», «Бюлетень ТУІА», «Свобода», «Рідна школа». У 1949 році утворилося Канадське НТШ з осередками в Торонто, Вінніпезі, Едмонтоні. Головою став професор Є. Вертипорох, директорами відділів – І. Тиктор, І. Німчук [2]. У 1951 році засновано осередок НТШ в Австралії, першим головою якого став Є.-Ю.Пеленський [3]. У 1951 р. осередок Європейського НТШ було перенесено до Сарселю, поблизу Парижа. Осередки в різних країнах світу підпорядковані Головній Раді товариств НТШ. Товариство поділене на секції: історично-філософську, філологічну, математики і фізики, хімії, біології й медицини, а також має в своєму складі автономні інститути – Український соціологічний інститут, Товариство ім. І. Франка. Із 1982 року Інститут Енциклопедії набув статусу окремої секції [5].

Чітка предметна зорієнтованість структури осередків НТШ та інших наукових товариств зумовили практично універсальну галузеву тематику термінологічних та енциклопедичних видань в діаспорі (рис. 2).

Найбільш повно представлені словники технічної (17), економічної (10) та соціальнокомунікаційної (10) тематики. До кола пріоритетів термінографічної роботи належить словникарство з українознавства, медицини, культури, філологія (по 8 словників), право (6). Нечисленно представлені словники з релігії (4), соціології та соціальної роботи (1), політики, політології (1), педагогіки, психології (2), державного управління (4), природничих наук (4), сільського господарства (1), географії (1), історії (1).

В української наукової спільноти здобули визнання термінографічні праці ученого-енциклопедиста, термінолога, довголітнього керівника УТЦА А. Вовка: «Вибірковий англійсько-український словник з природознавства, техніки і сучасного побуту» (Нью-Йорк, 1982), «Англійсько-український словник назв кольорів і кольорознавства» (Нью-Йорк, Торонто, 1986), «Англійсько-український словник вибраної лексики: природничі науки, техніка, сучасний побут» (Нью-Йорк, Львів, 1998). Для словників А. Вовка властивий комплексний підхід до подання термінологічного матеріалу: подання термінів та їх тлумачень, енциклопедичних та довідкових відо-

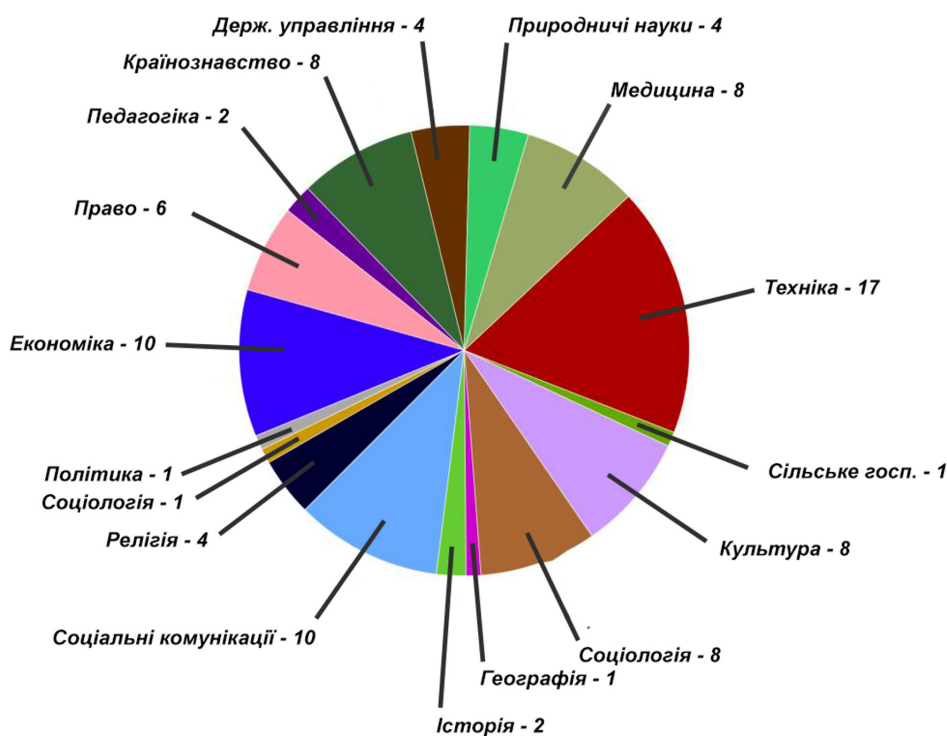


Рис. 2. Галузевий розподіл видання українських термінографічних праць за кордоном

мостей про терміни, бібліографії фахової і мовознавчої літератури. У 1990-х роках, коли набув широкого розмаху рух до українізації науки, техніки та освіти, українські науковці активно використовували словники, укладені українською діаспорою, зокрема «Німецько-український електротехнічний словник» М.Савчука (Мюнхен, 1981), «Українсько-англійський словник комп'ютерних термінів (Едмонтон, 1982), укладений у Канадському інституті українських студій.

Спостерігаємо суголосся трендів у термінографічній роботі на матірніх землях України та за їх межами. Із 1990-х років Інститут української мови, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України готують репринтні перевидання визначних словників минулого в серіях «Словникова спадщина України», «Українська граматична класика» у Видавничому домі Дмитра Бураго. У Мюнхені у 1993 році також було здійснено фотопередрук видання 1928 року «Російсько-українського словника військової термінології» С. та О. Якубських із післясловом до перевидання відомого мовознавця О. Горбача.

Науковці української діаспори реалізували низку енциклопедичних проєктів. Передусім маємо на увазі унікальну працю «Енциклопедію українознавства: словникову частину» (Париж, Нью-Йорк, 1955–1984) в 10 томах за редактування В. Кубійовича та видану стараннями Наукового

товариства ім. Шевченка. Зважаючи на винятковий інтерес наукової спільноти до вміщених в ній матеріалів, у 1993–2003 роках у Львові двічі вийшло у світ репринтне відтворення видання 1955–1984 років. Перевидання здійснено під егідою Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, Фонду духовного відродження імені митрополита Андрея Шептицького.

У 1994–1995 роках НТШ у Сарселі та Фундація Енциклопедії України в Торонто видали «Енциклопедію українознавства: загальну частину» у 3 томах. У ці ж роки осередки НТШ у Франції та Канаді у кооперації з Інститутом української археографії НАНУ здійснили її перевидання в Україні.

Українська діаспора – унікальний науковий, соціальний, культурний феномен. Це сподвигло Наукове товариство ім. Т. Шевченка у співпраці з НАН України до створення «Енциклопедії української діаспори» у 7 томах під редактуванням В. Маркуся. Енциклопедія видана частково: вийшли у світ тільки перші 3 книги 1 тому, присвячені Сполученим Штатам Америки (Київ, Нью-Йорк, Чикаго, 2009–2018) і 4 том, присвячений Австралії, Азії, Африці (Київ, Нью-Йорк, Чикаго, 1995).

Висновки. Українські товариства за кордоном створили наукове, мовне середовище, в якому досліджується, кодифікується і функціонує українська термінологія за межами України.

Починаючи із кінця 1940-х років до наших днів, науковці української діаспори є безпосередніми продовжувачами термінологічних традицій, закладених в НТШ у Львові, Унституті української наукової мови в Києві. Їхні словникарські здобутки становлять самобутній та унікальний шар загальнонаціональної термінографії. Термінографічна діяльність наукових товариств, що

діють в Західній Європі, США, Канаді, Австралії, Аргентині, слід розглядати як неперервний науковий процес, який був з честю підхоплений і примножений на теренах матірньої України у роки незалежності. Українські вчені-емігранти зберегли відчуття свого національного коріння, їхні словникарські здобутки є виявом збереженої національної пам'яті.

Список літератури:

1. Жила В. НТШ в розсіянні і його місце в українській науці. *Від наукового товариства ім. Шевченка до Українського вільного університету* : зб. матеріалів міжнар. наук. конф. Київ ; Львів ; Пряшів ; Париж ; Нью-Йорк ; Торонто ; Сідней, 1992. С. 147–148.
2. Іванис В. Канадське наукове товариство ім. Шевченка та його керівник. *Збірник наукових праць на пошану Євгена Вертипороха*. Торонто, 1972. Т. XII. С. 7–10.
3. Микитович Р. Перший голова наукового товариства імені Шевченка в Австралії. *Євген-Юлії Пеленський*. Львів, 1994. С. 46–50.
4. Рудницький Л. НТШ у США й науковий світ 184 Заходу: спроба аналізу. *Від наукового товариства ім. Шевченка до Українського вільного університету* / Зб. матеріалів міжнар. наук. конф. Київ ; Львів ; Пряшів ; Париж ; Нью-Йорк ; Торонто ; Сідней, 1992. С. 149–156.
5. Судин А.Ю. Видавнича діяльність НТШ у діаспорі. *Поліграфія і видавнича справа* / Українська друкарська академія. 1997. № 32. С. 180–185.
6. Bijak U. (2017). Polska terminologia onomastyczna. Ku harmonizacji systemu. A. Chomová, J. Krško, I. Valentová (red.). *Konvergenie a divergenie v proprietnej sfere*. 20 slovenská onomastická konferencia. Zborník referátov. Convergence and divergence in the propriat sphere. Proceedings of the 20th Slovak Onomastic Conference. Banská Bystrica 26–28. júna. S. 44–52. Bratislava : VEDA.
7. Conrad N.G. (2020). An argument for unbelief: A discussion about terminology. *Secularism and Nonreligion*. Vol. 7. Snr. 110. URL: <https://secularismandnonreligion.org/articles/10.5334/snr.110/>
8. Galova S., Klimentova K., Moravcova L. (2021). Some remarks on the elaboration of a multilingual specialized dictionary of hippology. *XLinguae*. April. Vol. 14(2). P. 22–38. URL: http://www.xlinguae.eu/2021_14_2_2.html
9. Górny H. (2020). Is there a need for a lexicographic study of anthroponomastic terms? *Onomastica*. 64. DOI : 10.17651/ONOMAST.64.9. URL: <https://onomastica.ijp.pan.pl/index.php/ONOM/article/view/306>
10. Kahane S. (2020). How dependency syntax appeared in the French Encyclopedia from Buffier (1709) to Beauzée (1765). *Studies in Language Companion Series*. Vol. 212. P. 85–131. URL: <https://benjamins.com/catalog/slcs.212.04kah>
11. Lonati E. (2018). Words of religious dissent in eighteenth-century Italian translations of Chambers's Encyclopedia. *Token*. Vol. 7. P. 77–122. URL: <http://surl.li/ahmtp>
12. Vojtekova M. (2020). The concept of a Slovak-Polish-Russian dictionary of linguistic terms. *Studia z Filologii Polskiej i Slowianskiej*. Vol. 55. Snr. 1992. URL: <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/sfps/article/view/sfps.1992>

Komova M. V., Ludanov I. V. SOCIAL COMMUNICATION RESOURCES OF THE NATIONAL TERMINOGRAPHY OF THE UKRAINIAN DIASPORA

The aim of the work is to identify features and trends in the development of the terminographic process by scholars of the Ukrainian diaspora in 1940-2020. To achieve this goal it is necessary to perform the following tasks: to identify, identify bibliographic information of terminological dictionaries, encyclopedias, reference books published outside of Ukraine; to determine the role of scientific societies of the Ukrainian diaspora in the development of terminographic activities; to establish the localization of terminology in different countries of the world; to establish the branch structure of terminological dictionaries published outside Ukraine. The research methodology consists in using general scientific methods and special methods: analysis, synthesis, logical and statistical method, methods of visualization of the obtained results, identification of bibliographic data of terminological dictionaries, which allowed to establish localization, branch structure and quantitative indicators of terminological works. The visualization method was used to present the localization and branch composition of Ukrainian terminographic works published abroad. The scientific novelty of the work is that the article examines the localization of the publication and the sectoral composition of Ukrainian terminology

*published outside of Ukraine. **Conclusions.** Ukrainian societies abroad have created a scientific, linguistic environment in which Ukrainian terminology is studied, codified and functions outside Ukraine. Terminographic activity of scientific societies operating in Western Europe, USA, Canada, Australia, Argentina should be considered as a continuous scientific process, which was honorably picked up and multiplied in the territory of mother Ukraine during the years of independence. Ukrainian émigré scholars have retained a sense of their national roots, and their lexical achievements are a manifestation of their preserved national memory.*

Key words: *term, terminology, terminography, lexicography, dictionary, encyclopedia, reference book.*